

AZ ÍRÁS: SZEMÉLYES ÜGY

Aloma Halter interjúja Jehuda Amihájjal

Jehuda Amiháj verseit kínaiul, hindiül és arabul is olvassák. Legutóbbi műveit svédül és katalánul adták ki. Ha külföldön megkérnénk valakit, hogy nevezzen meg egy izraeli költőt, minden valószínűség szerint Jehuda Amiháj nevét mondaná. 1982-ben megkapta az Izrael-díjat.

Amiháj 1924-ben született Würzburgban, Németországban. Igazi huszadik századi polgár, „aki ezután született, már a huszonegyedik századhoz tartozik”. Családja 1936-ban érkezett Palesztinába, ahol egyéves Petah Tikva-i tartózkodás után Jeruzsálemben telepedtek le. Amiháj azóta is itt él.

„Hét szük esztendő” következett 18 és 25 éves kora között, amikor a II. világháború alatt a brit hadseregben, utána a Palmahban szolgált. A Héber Egyetem elvégzése után tanított iskolákban, főiskolákon, egyetemeken. Az iskolák és az ulpán tanfolyamok közel állnak a szívéhez, és még mindig elmegy előadásokat tartani isten háta mögötti helyekre is. Versei csaknem negyedszázada szerepelnek az érettségi anyagban.

Jeruzsálem festői negyedébe, a Jemin Mosébe vezető lépcsőkön lefelé, olyan érzésem támad, mintha Amiháj verseinek díszletei között lépkednék; itt van például a malom, amely „soha nem örölt lisztet / A szent levegőt örölte”.

Reggel van, és a beszélgetés a konyhaasztalnál folyik, ahol Jehuda és felesége, Hanna éppen kávéját kortyolgatja. Amiháj nyugodtan, megfontoltan beszél; enyhe jeke akcentussal. Szívélyessége rendíthetetlen, még akkor is, amikor az egyfolytában csengő telefonon egyre rámenősebben kéri fel előadásokra, televíziós szereplésre, rádiós beszélgetésre – Amiháj rutinosan hártja el a kérések özönét.

*

– *A vágyakozás fontos szerepet játszik a verseiben.*

Igen, a vágyakozás a dolgok és a gondolatok éltető eleme. Ez a metaforizálás egy fajtája. Néha már elegendő van a metaforákból, a legújabb verseimben kevesebbet is használok belőlük. De amint azt írod, hogy „az élet olyan, mint ez a vers”, nem lehet megállni. Állandóan összehasonlítunk. Ezért van két felünk, mindenből kettő. Különböztetünk a dolgokat összehasonlítva. Így van rezonancia.

Ha nem lennének metaforák, nem lenne istenünk, mert amikor azt mondjuk, *Avinu Malkeinu*, „Mi Atyánk, Királyunk”, ez metafora; kitalálunk valamit, ami ismert dolgokon alapul: Isten olyan, mint egy apa. Ez az alapja minden kultúrának és tudománynak.

– *Sok költő a tanítást szükséges rossznak tekinti. Ön is?*

Számomra az írás nagyon személyes ügy, és a tanítás függetlenséget adott. Húszas éveim elején elsős, másodikos gyerekeket tanítottam: szeretem a gyerekeket. Nagyon örülök, hogy taníthattam, különben újságoknak kellett volna írnom, politikai pártokhoz dörgölgözöm és hasonlók. Azóta se tartozom semmilyen intézményhez.

– *A tanítás nem emésztette föl kreatív energiáját?*

Megtaláltam a módját, hogy ne hagyjam. Soha semmilyen munkát nem hoztam haza az iskolából. Mindent ott csináltam: a dolgozatokat ott javítottam, a jelentéseket ott írtam. Ez az első. Nem szabad hagyni, hogy a munka befurakodjon a magánéletünkbe. Csak körülbelül tíz évvel ezelőtt engedhettem meg magamnak, hogy a tanításból származó jövedelmem nélkül éljek.

– *Mindig tudta, hogy író lesz?*

Nem. Csak azt tudtam, hogy harcolnom kell. És hogy a II. világháború után itt lesz egy másik háború. Csak 25 éves korom körül kezdtem írni.

- *Mit gondol, ha Jeruzsálemben nem a Femin Mose negyedben élne, hanem a Katamonim negyedben, akkor más verseket írna?*

Nem, ez egyáltalán nem számít. Sok helyen laktam már a városban. Egy másik környék pontosan ugyanolyan lenne. Azért élek Jeruzsálemben, mert számomra itt könnyebb magánéletet élni. Az írók, költők Tel-Avivban hozzátartoznak a város képéhez, kávéházakban ücsörögnek, hogy más írókkal, költőkkel, színházi emberekkel találkozzanak. Itt van az izraeli kiadói, színházi és sajtóvilág központja. Pezseg az élet. Semmi kifogásom ellene. Van, akit ez inspirál. Engem nem.

- *1937 óta él Jeruzsálemben, és a várost sok korszakában látta. Változtak-e az érzelmei a város iránt?*

Napról napra allergiásabb leszek Jeruzsálemre. Sok versemben található méreg és undor. Igen, ez szörnyű. De ki nem állhatom. A televízióban, a Teddy [Kollek polgármester] 80. születésnapja alkalmából készült műsorban is egy olyan versemet olvastam föl, melyben a régi idők után vágyódom [1948-1967]: „19 évig a város úgy volt kettéosztva / mint egy fiatalember életútja, aki eleshetett a háborúban...”

- *Sokan még mindig nosztalgiával gondolnak a „kis Jeruzsálemre”.*

Ez pontosan olyan, mint amikor egy pár szerelmes, összeházasodnak, és egy kicsi lakásban évekig szűkösen küszködnek. Aztán előbbre jutnak, több pénzük lesz, vesznek egy szép villát, és nosztalgikusan emlékeznek a régi szép időkre. Minden helyzet megteremti a maga vágyódását, a saját álmországát. Ahogy az emberek szokták várni a Messiást. De most már teljesen elegendem lett. Giccsessé vált.

- *Mégis, az emberek önt tekintik a jeruzsálemi költőnek.*

Igen, így van. De nem örülök neki. Lehet, hogy akikre a „háborús költő” címkét ragasztják, gyűlölik a háborút, a szerelmes versek költői esetleg utálják az embereket. Lehet, hogy azért irtózom annyira a megbélyegzéstől, mert az leegyszerűsítő. Ez a címkézés olyan félrevezető. Itt van például szegény Aharon Appelfeld. Ha a kibucról vagy valami másról próbálna regényt írni, „megölnék”: neki holocaust-írónak kell lennie.

- *Félretéve a címkéket, ön Izrael jelentős költője. Az ön művei az országon belül és kívül a legszélesebb közönség számára „hozzáférhetőek”. Hatással van-e a közönség a gondolkodására?*

Hála istennek, itt nincsenek koszorús költők, mint például Ted Hughes barátom Angliában, bár ő megpróbálja nagy humorérzékkel viselni. Nagyon jól be tudok

zárkózni, így nincsenek hatással rám. Nem mászkálok politikusokkal és tábornokokkal. Nem járok gyakran nyilvános helyekre, és így jól érzem magam. Ha nem így lenne, nem publikálnék. De nem használom ki a sikert. Sosem szállt a fejembe.

- *Ön gyakran apjával dialogizál a verseiben.*

Igen. Vele vagy Istennel, ami számomra egyet jelent.

- *Különösen Istennel folytatott vitáiban érezhető a szellemek találkozása. Mit gondol, évek múlva az ön gyermekei is Istennel vagy önnel fognak párbeszédet folytatni?*

Nem hiszem. Apám ortodox volt. De modern módon. Ma is nagyon élénken él bennem. Hirtelen, szívinfarktusban halt meg, 63 éves korában – fiatalabb volt, mint amennyi most én vagyok. Szóval, nagyon friss az emlékem róla. De a gyerekeim (31, 18 és 13 évesek) és én soha nem vitatkozunk vallásról. Politikailag azonos oldalon állunk.

- *Akkor hát nem fosztja meg őket egy létfontosságú párbeszédétől?*

Nagyon mesterkéltnak lenne, ha azt mondanám nekik: járjatok zsinagógába, tegyétek föl a tefillint, csak így lehettek igazi ateisták, mint én magam. Nem bánom, hogy nem adtam nekik zsidó nevelést: zsidó államban születtek, így mindenképpen zsidók. A hanukka ugyanolyan hivatalos ünnep, mint Amerikában a karácsony. Örülök, hogy Izraelben nem kell ahhoz zsidóként viselkedni, hogy valaki zsidó legyen. Ez is a természetességhez tartozik.

- *Költői eszközeinek nagy része az ortodox háttérből származik?*

Igen, de a gyerekeim más dolgokat találnak majd.

- *Önt gyakran látni zöldséggel, gyümölcscsel teli bevásárlószatyrokkal. Mit szeret a vásárlásban?*

A valódiságát: az ennivalót, a tapintást, a zöltséget, a színeket stb. Van is egy versem róla a legutóbbi kötetemben. Régebben gyakran vásároltam az Óvárosban, de mostanában persze már nem. Ez egyfajta inkognitó: kószálsz, ismersz egypár embert, és ők is ismernek téged.

- *Inkább törzsvevőként, mint híres költőként ismerik?*

Sokszor szerepelek a tévében, így hát sose lehet tudni. De azt hiszem, az emberek többsége nem ismer fel. Nem látzom költőnek. Szerencsére.

- *Ki látszik költőnek?*

Dennis Silk például. Avraham Slonsky, Leah Gold-

berg – mindannyian költőnek látszottak. Aba Kovner rendkívül „költős” volt.

– *Hol tud legjobban dolgozni?*

Utálok könyvtárakban vagy más nyilvános helyeken írni. Viszont a konyhában is tudok írni, vagy bárhol. Soha nem volt tágas otthonom, mielőtt ideköltöztünk. Most van először dolgozószobám. Nem hiszek az olyan költőkben, akik azért nem tudnak írni, mert nincs elég helyük, vagy túl nagy a zaj, satöbbi. Minden művészetben kell hogy legyen valami magával ragadó erő. Ha tényleg meg akarsz írni valamit, bárhol megírhatod. Olyan, mint a szerelem, természetes szükséglet, nem kell külön táplálni.

– *Vannak költők, akik igen kreatív kapcsolatban állnak más költőkkel: megmutatják egymásnak verseik kéziratát, visszajelzést adnak és kapnak, kritikát mondanak egymás munkáiról. Ezek közé tartozott például T. Carmi és az elhunyt Dan Pagis. Ön hogy van ezzel?*

Publikálás előtt soha senkinek nem mutatom meg a verseimet. Ez személyes ügy. Vannak, akik elviszik megmutatni barátaiknak azt, akivel járnak, és megkérdezik: na, mit szóltok hozzá? Nekem nem ez a stílusom, de ez nem törvényszerű, mint ahogy azt sem mondom, hogy minden költőnek dolgoznia kellene. Nagyon álszentnek tűnnék, ha azt mondanám: miért nem dolgoztok inkább, miért kellene nektek kitüntetések, alapítványi pénzsek?

– *Javít a versein, vagy rögtön közölteti?*

Néha évekre telik, míg befejezek valamit, míg rátalálok egy-egy sornál az igazi megoldásra. De vannak olyan verseim, amelyek úgy jönnek, mintha diktálnák; bár ezek nem mindig a legjobbak.

– *Érzi, mikor „jön” egy vers?*

Tudja, ez olyan, mint amikor szerelmes lesz valaki. Bizonyos változás megy végbe az emberben, és hirtelen olyan különleges szellemi és érzelmi állapotba kerül, hogy mindenkiből, amivel szembetalálja magát, vers születik.

– *Tudja kívülről a verseit?*

Nem. Még azokat se, amelyeket állandóan tanítanak az iskolában. És örülök neki: nem úgy, mint az oroszok, akik szerint csak akkor lehetsz költő, ha az összes versedet kívülről fújod.

Azokat a karmestereket sem szeretem, akik partitúra nélkül vezényelnek. Csálnak. Az utóbbi húsz évben alig járok koncertekre. Nem szeretem a „Mi újság? Hogy van?” című játékot. Imádom a zenét, de nem kedvelem a körítést. Szeretem a kiállításokat, a megnyitók rituáléját viszont nem. Utálok a művészkedést.

– *Csak a gyümölcs- és zöldségresztét szereti?*

Pontosan. Mozartot akarom habzsolni és nem Lenny Bernsteint. Tudom, Teddy megölne ezért; szerinte Mózes óta Lenny volt a legnagyobb teremtés a világon.

– *Mindennap ír?*

Nem, a fejemben lebeg néhány gondolat. Néha leírom, néha nem. A természetes kiválasztódás elvére támaszkodom: ha bizonyos szavak és képek megmaradnak, rendben. Ha nem (*vallat von*), lehet, hogy fontos volt, és akkor mi van?

– *Nem aggódik amiatt, hogy egyszer csak nem tud majd többet írni?*

Soha nem félttem még ettől. Ha nem írok, hát nem írok. Ez teljesen rendben van. Ugyanígy viszonyulok az öregedésemhez. Nem dolgozom, nem futkosom annyit, mint régebben. Alapjában véve úgy gondolom, hogy a költészetnek a legnagyobb élvezetnek kell lennie – nem olyannak, mint a kocogás, amiről úgy érzi az ember, hogy mindennap csinálnia kell. A költészet olyan, mintha dolgainkat egy személyes archívumba helyeznénk, majd ezt közreadnánk. A személyes és nyilvános dolgok mindig egyszerre történnek, mindig végbemeget valami belül és kívül is. Akkor voltam először szerelmes, amikor a németek éppen Palesztina felé nyomultak.

– *Közel állnak Önhöz műveinek fordításai?*

Érzek némi távolságot, ami nagyon hasznos, mert majdnem úgy tudom olvasni a saját verseimet, mintha valaki máséi lennének. Éppen a múlt héten kaptam meg egy csomó versem kínai fordítását, egy pekingi cikk kíséretében. Nagyon szép, de hát nem tudom megfejteni... Jövő héten Svédországba utazom, mert kiadnak egy válogatást a verseimből.

– *Az Intifáda elején írta a Kövek-et, amelyben a „múlt köveket dob a jövőre, és mindegyik a jelenre hull”. Mit gondol a jövőről most?*

Optimista vagyok. Lehet, hogy ez primitív optimizmus: mert én túlélő vagyok, és ezért talán az egész ország, az összes zsidó az lesz. Azt hiszem, a békéhez a közös érdekeken keresztül vezet az út. Gazdasági érdekeken. Ez a térség fő reménye. A kereskedelem. Itt kell a dolgoknak elindulni, és el is fognak.

Csak az embereknek türelmesebbnek kellene lenniük, főleg arab barátainknak. Nem mondhatják azt, hogy rendben van, négy vagy öt háborút vívtunk, hogy elkergezzünk benneteket; de nem sikerült, így most békét akarunk, és azt, hogy azonnal teljesítétek követeléseinket. Ez nem megy. Ez egy lassú folyamat.

A kormányunknak azt kellene mondania: dolgozunk a területi kompromisszumon, és amikor kész lesz, akkor az izraeliek úgy járhatnak majd Nabluszba, mint a franciák Belgiumba. Ha egy ilyen béke megéri a következő húsz-harminc évben, minden rendben lesz Jeruzsálem körül, és egy kis arab zászló lenghet majd az Óváros fölött. Az arabok egy felvilágosodási időszak elején tartanak. A zsidóknál és keresztényeknél kétszáz évvel ezelőtt kezdődött, szóval ez időbe telik. Azért van remény, mert csak idő kérdése.

(Optimizmusa dacára Amiháj láthatóan gondterhelt: nehéz szemhéja alatt szeme valóban arra a „fáradt állapot”-ra emlékeztet, mellyel egyik versében önmagát festi le.)

- *Milyen foglalkozást választana, ha újrakezdené?*

Életem egyetlen percét sem bántam meg, de a barátaim többsége természettudós, így talán a geológiát vá-

lasztanám. Csodálatos szakma. A szabadban dolgoznak, és valóban a föld mélyébe hatolnak.

- *Amikor megismerkedik egy idegennel, mi érdekli benne? Milyen kérdéseket tesz föl?*

Nem vagyok különösebben kíváncsi. Nem, egyáltalán nem. Kivéve azokra, akiket ismerek és szeretek. Héberül ugyanaz a szó: la'da'at – „ismerni”.

- *Vannak olyan kérdések, amelyekre nem szívesen válaszol?*

Csak két kérdésre vagyok allergiás. Az egyik: „Milyen izraeli írókat szeret?” Ki nem állhatom ezt a kérdést. És a másik: „Kik voltak legnagyobb hatással költészetére?” Főleg olyanok szokták ezt kérdezni, akik nem olvasták műveimet. Különböző észrevették volna, hogy szeretem Agnont és Audent és az imákat. Különösen az imákat és a zsoltárokat.

ARADI KATALIN FORDÍTÁSA

Nurit Govrin

JERUZSÁLEM ÉS TEL-AVIV

mint metaforák a héber irodalomban

Bár Jeruzsálem és Tel-Aviv valóságban létező helyek, mindig volt allegorikus jelentésük is.

Amikor 1909-ben Ahuza Bayit néven (mai nevét egy évvel később kapta) megalapították Tel-Avivot, és még előbb, amikor Jaffa határain kívül felépítették az első lakónegyedeket (Növe Cedeqet 1887-ben és Növe Salomot 1891-ben), az új zsidó várost már Jeruzsálem ellentétéként emlegették. Valóságos földrajzi elhelyezkedése szimbolikus és reprezentatív lehetőséget kapott. Hasonlóképp, Tel-Aviv lett az első települések, különösen a mezőgazdasági falvak ellentéte. Olyan hely jelképévé vált, ahol nem laknak munkások, pionírok vagy földművesek. A nagyvárost képviselte, tovább tágítva a diaszpóra-élményt az összes következményével együtt.

Jeruzsálemet a kezdetektől metaforikus jelentéssel ruházták fel. Már a Bibliában, majd generációkon keresztül – nemcsak a kollektív zsidó tudatban, hanem más népek körében is – Jeruzsálem tágabb, komple-

xebb és önállóbb értelmet kapott, és egyre jobban elvált konkrét földrajzi létezésétől. Ezt a metaforát sokféleképp fejezik ki. Jeruzsálem az Örök Város, Jeruzsálem az Örök és az Örökkévaló.

Jeruzsálem a Béke Városa, Jeruzsálem a Béke. Jeruzsálem a Tóra központja, a Tóra és a Tóra tanulmányozásának szinonimája, ahogy Vilniuszt Litvánia Jeruzsálemének tartják. Mivel Jeruzsálem kőből épült, Jeruzsálem a Kő, annak összes fizikai tulajdonságával: szilárd, stabil, mozdulatlan, megkövesedett.

Már egészen az elején Tel-Aviv Jeruzsálem ellentéte lett, először a valóság különböző síkjain, majd ebből nőttek ki szimbolikus és metaforikus jelentései. Tel-Aviv alapítása és képének kialakítása Jeruzsálem megítélésének és képének megváltozásához vezetett. Ettől a pillanattól kezdve kölcsönös függés alakult ki a két város között, bármely változás az egyikben automatikusan változást idézett elő a másik város képében. A két város egymás szöges ellentétévé vált.

Az irodalomban szinte elképzelhetetlen, hogy valaki